

Geliş Tarihi: 25.03.2026 Kabul Tarihi: 08.06.2026 Yayımlı Tarihi: 17.07.2026

10.71138/turkav.1915098

Beynəlxalq Terrorizmin Genişlənmə Səbəbləri və Onunla Mübarizədə Siyasi-Hüquqi Çətinliklər

Ramid Hüseynov | 0000-0002-6473-8165 |
ramidhuseynov82@gmail.com

Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut, Bakü, AZERBAIJAN

Elnur Paşa | 0000-0001-6723-7617 | elnurpasa@yahoo.com

Milli Savunma Üniversitesi, Ankara, TÜRKİYE

ROR ID: <https://ror.org/010t24d82>

Öz

Müasir dövrdə terrorizmin genişlənməsinə təsir edən amillər sırasında siyasi qeyri-sabitlik, sosial-iqtisadi bərabərsizlik, dini və ideoloji radikallaşma, etnik münaqişələr, xarici müdaxilələr, dövlət idarəçiliyində zəiflik və beynəlxalq münasibətlər sisteminə ikili standartların mövcudluğu xüsusi yer tutur. Bir sıra regionlarda davam edən silahlı münaqişələr və idarəolunmayan siyasi böhranlar terror qrupları üçün münbit şərait formalaşdırır. Bununla yanaşı, sosial media və rəqəmsal platformalar vasitəsilə radikal ideologiyaların yayılması terrorizmin yeni forma və metodlarla transformasiyasına səbəb olmuşdur. Görünən odur ki, müasir terrorizm mahiyyətcə daha ciddi və genişmiqyaslı siyasi məqsədlərə - hakimiyyətin mənimlənməsinə və yenidən bölüşdürülməsinə, suveren dövlətlərin ərazilərinin qəsb edilməsinə yönəlmişdir. Amma hadisə və proseslərin əhatə dairəsinin artan tempə getməsi və təhlükəli nəticələrə gətirib çıxarmasında bir çox hallarda beynəlxalq aktorların özlərinin rolu heç də az deyil. Terrorizmə yanaşmada vahid hüquqi normanın pozulması, dövlətlərarası münasibətlərin həllində ondan təsir vasitəsi kimi istifadə cəhdləri də onu daha da siyasiləşdirir və problemlə mübarizə imkanlarını məhdudlaşdırır. Belə olan təqdirdə, terrorizmin böyük təsir gücünə malik olması, dövlətləri və global dünyanı təhdid etməsi onunla mübarizədə yeni yolların və vasitələrin müəyyən edilməsinə xüsusilə zərurətə çevirir. Problemin aktuallığını və onun araşdırılma zəruriliyini nəzərə alaraq məqalədə beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə mövcud olan siyasi-hüquqi çətinliklər müəyyən edilmiş, onların səbəbləri araşdırılmışdır. Bu vəziyyətin yaranmasında beynəlxalq aktorların rolu və terrora müxtəlif prizmələrdən yanaşmanın qaynaqlandığı faktorlar öyrənilmişdir. Problemin mühüm səbəblərindən biri kimi beynəlxalq aktorların dövlət və hakimiyyət maraqlarından irəli gələn davranışlarının və beynəlxalq hüquqa qarşı sərgilədikləri ikili münasibət məsələlərinin analizinə diqqət yönəldilmişdir. O cümlədən, terrorizmin genişlənmə səbəbləri kimi dövlət tərəfindən terrorizmin himayə edilməsi və dəstəklənməsi, terrorizmin din və separatizmlə əlaqələri, müasir terrorçuluqda yeni tendensiyaaların mənfi təsirləri tədqiq olunmuşdur.

Anahtar Kelimələr

Terrorizmin genişlənmə səbəbləri, Beynəlxalq terrorizmlə mübarizənin çətinlikləri, Terrorizmin himayə edilməsi, Terrorizmdə yeni tendensiyaalar, Terrorizmin dinlə əlaqələri.

Reasons for the Expansion of International Terrorism and the Political-Legal Challenges in Combating It

Abstract

Among the factors influencing the expansion of terrorism in the modern era, political instability, socio-economic inequality, religious and ideological radicalization, ethnic conflicts, foreign interventions, weakness in state governance, and the existence of double standards in the system of international relations occupy a special place. Ongoing armed conflicts and uncontrolled political crises in a number of regions create fertile conditions for terrorist groups. At the same time, the spread of radical ideologies through social media and digital platforms has led to the transformation of terrorism into new forms and methods. It is evident that modern terrorism is essentially aimed at more serious and large-scale political goals - the appropriation and redistribution of power, the usurpation of the territories of sovereign states. However, in many cases, the role of international actors themselves is not insignificant in the rapidly expanding scope of events and processes and in the emergence of dangerous consequences. The lack of a unified legal norm in addressing terrorism, as well as attempts to use it as a tool of influence in resolving interstate relations, further politicize the phenomenon and limit the possibilities for combating it. Under such circumstances, the significant impact of terrorism, its threat to states and the global world, makes it particularly necessary to identify new methods and means of combating it. Considering the relevance of the problem and the need for its study, the article identifies the existing political and legal challenges in combating international terrorism and examines their causes. It also explores the role of international actors in the emergence of this situation and the factors underlying different approaches to terrorism. As one of the key causes of the problem, particular attention is paid to analyzing the behavior of international actors driven by state and power interests, as well as their double standards toward international law. In addition, the study investigates factors contributing to the expansion of terrorism, including state sponsorship and support of terrorism, the links between terrorism, religion, and separatism, and the negative impacts of new trends in contemporary terrorism.

Keywords

Causes of the expansion of terrorism, Difficulties in combating international terrorism, Sponsorship of terrorism, New trends in terrorism, The relationship between terrorism and religion.

Giriş

Müasir dünya düzenində qlobal sülhün və təhlükəsizliyin, fundamental insan hüquqlarının, dövlətlərarası və beynəlxalq münasibətlərin pozulmasına səbəb olan beynəlxalq terrorizmin getdikcə genişlənməsi onunla mübarizəni çətinləşdirir. Hazırkı terrorizmin təkcə sabilliyin pozulmasına və ya qısamüddətli planların həyata keçirilməsinə deyil, mahiyyətcə daha ciddi və genişmiqyaslı siyasi məqsədlərə yönəlməsi belə deməyə əsas verir. Belə ki, siyasi hakimiyyətin ələ keçirilməsi və yenidən bölüşdürülməsi, suveren dövlətin ərazisinin zəbt olunması, yerli əhalinin oradan zorla çıxarılması, dini, irqi, etnik, sosial-siyasi konfrantasiyanın gücləndirilməsi və s. beynəlxalq terrorizmin hədəfindədir.

Beynəlxalq terrorizmin genişlənməsinin səbəblərinə gəldikdə bunu daha çox terrorizmlə mübarizə siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində dövlətlərin vahid bir platformadan çıxış etməsi və vahid yanaşmanın tətbiq olunmasının təmin olunmasındakı problemlərlə izah etmək olar. Problemlərin içərisində ilk cərgədə terror anlayışının tərifı məsələsi qabarıq bir şəkildə qarşımıza çıxır. İstər birbaşa öz sərhədləri daxilində terrorizm problemi ilə qarşı-qarşıya olan ölkələrin və istərsə də dolaylı şəkildə terrorun hədəfinə çevrilən və ya qlobal terrorun təhdidi altında qalan ölkələrin tətbiq etməyə və digər ölkələrdə qəbul etdirməyə çalışdıqları mübarizə strategiyalarında tərif problemi, yəni hansı aktın, hansı halda terror olduğu məsələsi dövlətlər arasında ziddiyyət yaradır.¹ Məsələyə dövlət/hakimiyyət maraqları çərçivəsindən yanaşmaları tərifin daha çox siyasiləşməsinə və bir-birindən fərqli məzmununda izah olunmasına gətirib çıxarır. Bu cür fərqli yanaşmanın sərgilənməsi nəticə etibarilə terrorizmlə mübarizədə çətinliklərin yaranmasına səbəb olur.

Terrorizmin genişlənməsinin və onunla mübarizənin çətinləşməsinin digər səbəbi kimi terrorçulara verilən dövlət dəstəyi, birbaşa himayədarlıq, qeyri-leqal maliyyələşdirmə və xüsusilə də onlardan dövlətlərə və təşkilatlara qarşı siyasi, iqtisadi və hərbi təsir aləti olaraq istifadə edilməsi ilə izah olunur. Son illərdə dünyanın müxtəlif ərazilərində sosial, siyasi, hərbi və s. səbəblərdən baş verən terror aktlarının çoxalması, hətta ondan qeyri-siyasi yolla hakimiyyətə gəlmək,

¹ Leonard, A. P., və H. H. Sivan. 2004. "The Challenges of Conceptualizing Terrorism." *Terrorism and Political Violence* 16 (4), p. 778.

məqsədə çatmaq, siyasi rəqiblərini susdurmaq, düşmən dövlətlərə qarşı mübarizə aparmaq vasitəsi olaraq istifadə edilməsi problemin getdikcə böyüməsinə təkan verir. Problemin genişlənməsinin və onunla mübarizənin çətinləşməsinin digər səbəbi kimi onun dinlə əlaqələndirilməsi və/və ya dini düşüncədən yalnız məqsədlərlə istifadə edilməsi, habelə, müasir terrorizmdə yeni tendensiyanın müşahidə olunması – texnoloji yeniliklərin tətbiqi imkanlarının genişlənməsi, dağıdıcı silahlara, hərbi texnikalara malik olmaları ilə izah etmək olar.

Belə ki, Əfqanıstanda dünya dövlətləri tərəfindən terrorçu təşkilat olaraq qəbul edilməsinə baxmayaraq, Talibanın siyasi hakimiyyəti ələ almasına və idarəetməni həyata keçirməsinə loyallıq nümayiş etdirilməsi heç şübhəsiz ki, bütün bunların məntiqi nəticəsidir.

Amma bu gün hərbi-siyasi alət olaraq rəqiblərə qarşı dolayı istifadəyə imkan yaratması və onun qarşısının alınması üçün konkret və məqsədyönlü addımların atılmaması sabah həmin dövlətlərin özləri üçün ciddi problemə çevriləcəyini heç kimdə şübhə doğurmur. Vəziyyəti “himayədar” və loyallıq nümayiş etdirən dövlətlər də kifayət qədər yaxşı başa düşürlər.²

Tədqiqatın məqsədi və metodologiyası

Problemin kifayət qədər ciddiliyi onunla mübarizədə effektivliyin əldə olunması, mövcud çətinliklərin aradan qaldırılması və onların həll olunması üçün ilk öncə məsələnin siyasi-hüquqi tərəflərinin elmi araşdırılması tələb olunur. Çünki məsələnin elmi izahı verilmədən, siyasi-hüquqi həll variantı müəyyən edilmədən problemlə mübarizədə səmərəli olmaq inandırıcı görünmür. Ona görə də, elmi işin qarşısında duran başlıca məqsəd beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə çətinliklərin yaranmasının əsasında dayanan aktorların dövlət və hakimiyyət maraqları və beynəlxalq hüquqa ikili yanaşma məsələlərinin, onların səbəblərinin elmi-nəzəri cəhətdən öyrənilməsi, araşdırılması və konkret nəticələrin əldə olunması, siyasi-hüquqi mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi qarşıya vəzifə kimi qoyulmuşdur.

² Huseynov, R. 2024. “Socio-Political Stability in the Context of Ensuring National Security.” In *Problems of Informatization: Proceedings of the 12th International Scientific and Technical Conference*, Kharkov, November 21–22, 2024, pp. 41–42.

Bu mənada terror anlayışının müəyyən edilməsi, kimin terrorçu olması, hansı hadisənin terror aktı olmasının müəyyən edilməsi üçün bir çox alimlərin və mütəxəssislərin fikirləri müqayisə edilmiş, daha sonra bu fikirlər analiz edilərək ümumiləşdirilmiş və yekun fikrə gəlinmişdir. Məsələyə bu cür sistemli və kompleks yanaşma problemin yaranmasına səbəb olan obyektiv və subyektiv faktorların müəyyən edilməsinə imkan yaratmışdır. O cümlədən, terrorizm anlayışının mahiyyətinə fərqli yanaşmalar, terrorizmin himayə edilməsi və ona verilən dövlət dəstəyinin səbəbləri öyrənilmiş, beynəlxalq terrorizmin din və separatizmlə əlaqələri, müasir terrorçuluqda yeni tendensiyalar kimi məsələlər tədqiq edilmişdir.

Elmi işin tədqiqində digər ümumməntiqi və nəzəri metodlardan istifadə edilmişdir. Hesab edirik ki, istifadə edilmiş metodologiya problemin tam dolğun və aydın izahına, onun hardan və necə qaynaqlandığının müəyyən edilməsinə, o cümlədən, problemlə mübarizənin düzgün aparılması üçün uyğun üsulun seçilməsinə müsbət təsir göstərə bilər.

Terrorizmin genişlənmə səbəbləri: anlayışın mahiyyətinə fərqli münasibətin və yeni tendensiyaların mənfi təsirləri

Müasir terrorizmin tarixi eramızın I əsrindən indiki İsrail ərazisində Roma işğalçılarına qarşı yəhudi dini sektası olan “Zealot”ların keçirdiyi terror aktlarından başlayır. Daha sonralar, terrorizm anlayışı siyasi mübarizə forması kimi Böyük Fransa İnqilabı dövründə meydana gəlmişdir. Burada radikal inqilabçılar siyasi rəqiblərinə qarşı repressiyalar, qanlı aksiyalar təşkil etməklə, öz siyasi məqsədlərini həyata keçirirdilər.³ Bu cür metod, yəni terror aktları hakimiyyət tərəfindən siyasi rəqiblərə və ya vətəndaşlara qarşı tətbiq olunurdu.

İngilis dilində “Terror”, fransızca “Terreur” kimi istifadə olunan “terror” sözü XIII əsrdə latın dilindən götürülmüş və insanın psixoloji vəziyyətinin tərkib hissəsi olan qorxu vəziyyətini əks etdirən anlayış kimi ifadə edilmişdir. Sözügedən anlayış hər hansı bir təhlükə qarşısında ortaq bir münasibəti ifadə etmək üçün “terreur panique” şəklində də istifadə

³ Higonnet, Patrice. 1986. “The Meaning of the Terror in the French Revolution.” *Commentaire* 35, pp. 436–445.

edilmişdir. Terrorizm həm zorakılıqla qurulan qorxu atmosferinə, həm də bu atmosferi yaradan zorakılıq aktına aiddir.⁴

Terrorizm qorxu yaymaqla hədəflər arasında fərq qoymayan hərəkətlər toplusudur.⁵ Terrorizm bir şəxsə, əşyaya qarşı güclü qorxu və əzab yaratmağa yönəlmiş qorxutma, tabeçilik, xüsusən də siyasi silah və ya siyasətdir.⁶

Siyasət elmi diskursunda terrorizm çaxnaşma yaradan, hərəkətə mane olan və terrora səbəb olan ifrat qorxu forması kimi müəyyən edilir. Terrorizm həm də mövcud emosional təsirindən asılı olmayaraq, anormal *siyasi zorakılığın* sinonimi kimi də istifadə olunur.⁷

İhsan Bal, müxtəlif ekspertlərin təriflərinə əsaslanaraq, terrorun aşağıdakı tərifini vermişdir: *“Terrorizm hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün (bu məqsəd hazırkı dövrdə daha çox siyasi xarakter daşıyır) təbliğat yönümlü, səs-küylü hərəkətlərlə mülki şəxslərin və ya təhlükəsizlik işçilərinin öldürülməsidir.”*⁸ Amma burada istifadə olunan “mülki şəxslərin və ya təhlükəsizlik işçiləri” fikri nisbi görünür, çünki terrorçu üçün bəzən konkret şəxs və ya şəxslər yoxdur. Bu zamana və vəziyyətə uyğun dəyişə bilər.

Düzdür burda qeyd olunduğu kimi əvvəllər terror hücumları müəyyən siyasi məqsədə çatmaq üçün konkret hökumət üzvlərini və ya siyasi aktorları hədəf alan siyasi motivli fəaliyyət aləti kimi istifadə olunurdu.^{9,10}

⁴ Zafer, H. 1999. *Sosyoloji Boyutuyla Terörizm*. 1st ed. İstanbul: Beta Yayınları.

⁵ Nur Tütüncü, A. (2013). *Uluslararası Hukuk – II*, 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 168, s. 66

⁶ Joseph, Roucek. 1962. “Sociological Elements of a Theory of Terror and Violence.” *The American Journal of Economics and Sociology* 21 (2), p. 166.

⁷ Ami-Jacques, Richard. 2011. “What Is Terrorism?” *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3 (3), p. 163.

⁸ İhsan, B. 2006. “Terörizm: Terror.” In *Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, 1st ed., 8. Ankara: USAK Yayınları.

⁹ Schmid, Alex. 2006. “Magnitudes and Focus of Terrorist Victimization.” In *Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities*, edited by Uwe Ewald and Ksenija Turković. Amsterdam: IOS Press.

¹⁰ Turković, Ksenija. 2006. “What Victimology Has to Offer in the Fight against Terrorism.” In *Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities*, edited by Uwe Ewald and Ksenija Turković. Amsterdam: IOS Press.

Bu cür hücumlar terror qruplaşması ilə düşmən arasında dolayısı ilə də olsa, münaqişədə iştirakın müəyyən elementlərini əhatə edirdi.

Amma müasir terrorizm isə təkcə siyasi məqsədə çatmaq deyil, həm də ayrışdırıcılıq etmədən zorakılığın artan tezliyi və miqyası ilə xarakterizə olunur. Terror hücumlarının qurbanları adətən fərdi xüsusiyyətlərinə görə xüsusi seçilmişlər deyil, bəzən səhv zamanda yanlış yerdə olan “təsadüfi” şəxslər də ola bilər. Bu qurbanlar üçüncü tərəf aktorlarına təsir etmək üçün hazırlanmış alət kimi xidmət edir. Məhz qismən bu gözlənilməzlik və qurban seçiminin təsadüfi elementi terrorizmə müasir gücünü verir, habelə, terrorizmin fokusunun bu təkamülü fərdi terrordan kütləvi qətl və psixoloji müharibə ölçüsünə keçidi əks etdirir.¹¹ Bu mənada terror, zərərgörmə qorxusunu təhrik etməklə əhalini və/və ya onun rəhbərliyini məcbur etməyə çalışır.

Bununla belə beynəlxalq terrorizmin mahiyyətini xarakterizə etdikdə həm də onu görürük ki, o beynəlxalq səviyyədə global təhlükə yaratmaqla yanaşı, həm də dövlətlərarası münasibətlərin həlli (münaqişə/müharibənin yeni formada həyata keçirilməsi) vasitəsi kimi də çıxış etməkdədir. Bəzi dövlətlərin uzun illərdir ki, öz daxilində terrorizmlə mübarizə aparmalarına, bu hadisələrdən ciddi iqtisadi-siyasi sarsıntılar keçirmələrinə baxmayaraq, “*dövlətlərin daxili işləridir*” deyərək beynəlxalq aləmi bir o qədər ciddi formada narahat etməmiş/etmir.

Yuxarıdakılara əsasən demək olar ki, müasir terrorizmlə mübarizədə meydana çıxan problemlər terror anlayışına, mahiyyətinə və məzmununa fərqli yanaşma, dövlətlərin ondan dolayı şəkildə istifadə etmələri ilə bu və ya digər formada bağlıdır. Yəni terror anlayışının və mahiyyətinin hüquqi izahında olan qeyri-müəyyənlik: beynəlxalq miqyaslı hər hansı bir hadisənin səbəbkarı olan şəxs və ya şəxslərin bir dövlətdə “qəhrəman”, digər dövlətdə isə “terrorçu” kimi qələmə verilməsinin mümkünlüyü mücərrəd vəziyyət yaradır və uzunmüddətli mübahisələrə səbəb olur.¹² Başqa sözlə, mübarizə strategiyalarında məsələnin mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsi problemi, hansı aktın hansı halda terror olması,

¹¹ Schmid, Alex. 2006. “Magnitudes and Focus of Terrorist Victimization.” In *Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities*, edited by Uwe Ewald and Ksenija Turković. Amsterdam: IOS Press.

¹² Leonard, A. P., və H. H. Sivan. 2004. “The Challenges of Conceptualizing Terrorism.” *Terrorism and Political Violence* 16 (4), p. 778.

kimin terrorçu hesab edilməsi ziddiyyət doğurur.¹³ Bəzən terror aktları xalqların öz müqəddəratını təyinetmə hüququndan çıxış edərək, apardıqları mübarizələri ilə qarışdırılır. Bir çox hallarda isə terrorçu qrupların legitim siyasi hərəkət kimi qəbul edilməsi, siyasi danışıqlar aparmaq niyyəti, onların milli və ya beynəlxalq dəstək və ya simpatiyaya malik olması kimi amillər də böyük çətinliklər yaradır.

Belə anlaşılr ki, terrorizmin tərfi, terrorçuluğun mahiyyəti və məzmunu obyektiv səbəblərlə bərabər, əsasən hadisələrin və ya mühitin subyektiv, siyasi və güc şərhindən asılıdır.¹⁴ Birinci, dövlətlərin bu məsələyə siyasi sistemlərindəki fərqlərdən irəli gələrək, müxtəlif prizmalardan yanaşmalarıdır: bir qrup siyasi baxışlarını qəbul etdikləri təşkilatların aksiyalarına və üzvlərinə müsbət yanaşaraq, bunu qanuni bir mübarizə kimi qəbul edir, digərləri isə törədilmiş bu aksiyaları terrorizm kimi qiymətləndirməyi üstün tuturlar.¹⁵

Misal olaraq, dünyanın bir çox dövlətlərinin (əsasən Qərb) hakim dairələri siyasi rəqiblərinə qarşı mübarizə aparan qrupların hərəkətlərini qanuni sayır, onları “azadlıq döyüşçüləri” kimi qiymətləndirir, lakin özlərinə və tərəfdarlarına qarşı mübarizə aparan bu qrupları isə terrorist adlandırır,¹⁶ əsasən də onları dinlə əlaqələndirir və dini terrorizm/islam terrorizmi kimi xarakterizə edirlər.

Məhz bu baxımdan deyə bilərik ki, terrorizmlə mübarizədə digər bir çətinlik onun müxtəlif amillərə görə məzmununun müəyyənəşdirilməsidir:

– Terrorizm terror qruplarının siyasi məqsədlər uğrunda mübarizəsi ilə bərabər, onları himayə edən, maliyyələşdirən qüvvələrin özlərinin siyasi məqsədləri üçün sistemli və daimi olaraq, istifadə etdikləri strateji mübarizə metodudur.¹⁷

¹³ Weinberg, Leonard, and William L. Eubank. 2006. *What Is Terrorism?* New York: Infobase Publishing.

¹⁴ Wesley, M. 2018. “Mixed Mandates: Issues Concerning Organizational and Statutory Definitions of Terrorism in the United States.” *Terrorism and Political Violence* 1.

¹⁵ Khan, Ali. 1987. “A Theory of International Terrorism.” *Connecticut Law Review* 19: 945. Accessed February 23, 2024. [SSRN](#)

¹⁶ Stephens, B. 2002. “Responding to Rogue Regimes: From Smart Bombs to Smart Sanctions; Accountability without Hypocrisy: Consistent Standards, Honest History.” *New England Law Review* 36, pp. 920–922.

¹⁷ Jarinov, K. V. 1999. *Terrorizm i Terroristy: Istoricheskij Spravochnik*. Minsk: Xarvest.

– Terrorizm müəyyən siyasi məqsədlərə çatmaq üçün vətəndaşlara qarşı ifrat zorakılıq formalarından istifadə praktikası, siyasi cinayətin ən təhlükəli növlərindən biridir.”¹⁸ Əsasən qeyri-demokratik, avtoritar rejimlərdə hakimiyyət mənsubları öz vətəndaşlarına qarşı həyata keçirdikləri bu cür cinayəti fərqli formada (dövlət çevrilişinə cəhd, hakimiyyət nümayəndələrinə qarşı sui-qəsd və s.) təqdim edirlər. Habelə, qanunun aliliyinin olmaması da onlara bu vəziyyəti istədikləri kimi izah etməyə imkan verir. Belə olan təqdirdə, hadisə və proseslərə obyektiv hüquqi qiymət vermək əksər hallarda mümkün olmur.

Halbuki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dövlətlərin terrordan bir-birlərinə qarşı mübarizədə dağıdıcı, ziyanverici və alçaldıcı bir alət kimi dolayısi olaraq istifadə etmələri beynəlxalq hüquq sisteminin, dövlətlərin suverenliyinin pozulmasına gətirib çıxarır. Hələ XIV-XV əsrlərdə Nikolo Makiavelli haqlı olaraq deyirdi ki, beynəlxalq terrorizm beynəlxalq hüquq sisteminin zərərinə çevrilmiş siyasi pozğunluqdur. O, qeyd edirdi ki, siyasi pozğunluq “zəifləmə/arıqlama xəstəliyi/sindromu” kimidir, “onu müalicə etmək asandır, lakin diaqnoz qoymaq çətinidir. Bir müddət sonra, ilkin diaqnoz və müalicə olunmasa, diaqnoz qoymaq asan olur, lakin müalicəsi çətinləşir”.¹⁹

Qeyd olunan fikirdən belə anlaşılır ki, siyasi maraqlar – hakimiyyət maraqlarından çıxış edərək hadisələrin, proseslərin başvermə səbəbini – diaqnozunu düzgün müəyyən etmədən çıxarılan nəticə və seçilən mübarizə metodu səmərəli olmaya bilər. Əksinə səhv diaqnoz isə siyasi iğtişaşları daha da ağırlaşdırır. Bu da nəticə etibarilə ilk öncə, beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə düzgün müalicəni təyin etməyi çətinləşdirir, digər tərəfdən isə bu “pozğunluğu” aradan qaldırmaq üçün şübhəli müalicə tətbiq etdikdə terrorizm problemləri daha da mürəkkəbləşir.

Müasir terrorçuluqda yeni tendensiyaaların mənfi təsirləri

Son dövrlər terrorizmlə mübarizədə mühüm çətinliklərdən biri də terror cinayətlərinin aşkarlanması, qarşısının alınması, habelə açılması və onları törətmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və

¹⁸ Bachinin, V. A. 2005. *Politologiya: Ensiklopedicheskiy Slovar'*. Saint Petersburg: Izdatel'stvo Mikhaylova V. A.

¹⁹ Machiavelli, Niccolò. 2021. *The Prince*. Independently Published. 114, ISBN 979-8712157877

cəzalandırılmasının xeyli çətinləşməsidir. Bunu daha çox beynəlxalq terrorçuluqda baş vermiş “keyfiyyət dəyişiklikləri” ilə izah etmək olar. Vəziyyətin çətinliyi təhlükəsizlik və hüquq mühafizə orqanları tərəfindən adekvat tədbirlərin görülməsini şərtləndirir. Çünki bəzi hallarda terror təşkilatlarının fəaliyyətində rast gəlinən yeni yanaşmalar, çağırışlar və dövlətlərin qanunvericilik aktlarının buna hazır olmaması onlarla mübarizənin effektivliyinə mənfi təsir edir.

Beynəlxalq terrorizmdə müşahidə edilən yeni tendensiyları aşağıdakı kimi göstərmək olar:

- Beynəlxalq terrorçu təşkilatlar xüsusi xidmət orqanları modeli əsasında tam məxfi rejimdə fəaliyyət göstərməyə qabil strukturlar formalaşdırmış, onları müasir maddi-texniki avadanlıqlarla təchiz etmişlər;

- Terror aktlarına hazırlıq, habelə onların törədilmə mərhələlərində terrorçuların istifadə etdikləri üsul və metodlar əsasında cinayətkar fəaliyyətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılmasını praktiki olaraq, qeyri-mümkün edən radikal dəyişikliklər baş vermişdir;

- Transmilli cinayətkarlığın digər sahələrində (xüsusilə də narkobiznes, qeyri-leqal miqrasiya, insan ticarət və s.) fəaliyyət göstərən şəxs və qruplarla əməkdaşlıq əlaqələri və işbirliyi genişləndirilmiş, onların qüvvə və vasitələri terrorçuluq məqsədlərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir;

- Beynəlxalq terrorçu şəbəkənin üzvləri iqtisadi, sosial, dini sahələrə, o cümlədən dövlətin müstəsna nəzarətində olan spesifik sferalara nüfuz etmək istiqamətində səylərini artırmışlar;

- Terrorçular elm və texnikanın son nailiyyətlərindən geniş surətdə bəhrələnməklə, internetdə təbliğat və treninq materiallarının geniş məlumat bazasını formalaşdırmışlar.²⁰

Beləliklə, məsələnin nəzəri təhlili onu deməyə əsas verir ki, problemin mürəkkəbləşməsi və onunla mübarizənin çətinləşməsi heç şübhəsiz ki, ilk öncə anlayışın mahiyyətinə fərqli yanaşmanın hələ də davam etməsi və vahid fikrin bərqərar olmamasıdır. Yəni, ölkələr tərəfindən qəti olaraq

²⁰ Əhmədov, S., və R. Həsənov. 2008. “Beynəlxalq Terrorizmin Yaranma Səbəbləri və Tipologiyası.” *Hərbi Bilik* 3, ss. 100–111.

hansı hadisənin konkret terror aktı və ya terrorizmin tərkib hissəsi olması barədə yekdil/mütləq qərar verilməməsidir. Başqa sözlə, baş vermiş eyni hadisə müxtəlif baxış bucağı nəticəsində terror aktı kimi dəyərləndirilə bilər və ya əksinə.

İkinci isə texnologiyanın inkişafı ilə terrorçu qrupların imkanlarının genişlənməsi və terror törətmək aktlarının asanlaşması onlarla mübarizədə ciddi problemlər yaradır.

Amma qəbul edilmiş ümumi elmi-nəzəri düşüncəyə əsaslansaq o qənaətə gəlirik ki, bir-biri ilə əlaqəsi olmayan ayrı-ayrı terror aktları hələ terrorizm demək deyil. Terrorun terrorizmə çevrilməsi üçün onun kökündə siyasi səbəblərlə yanaşı, sosial səbəblərin də durması vacibdir. Çünki terrorizm bəzən insanların maddi vəziyyəti, yoxsulluğu, yaşadıkları çətinliklər, məruz qaldıkları işgəncələr, qarşılaşdıkları ədalətsizliklərdən də qaynaqlanır. Yəni sırf siyasi maraqlar naminə terrora əl atənlər çox vaxt öz çirkin niyyətlərini həyata keçirmək üçün insanların xoş olmayan sosial vəziyyətindən və buna görə mübarizə aparmaq, qisas almaq istəklərindən yararlanırlar.

Başqa sözlə, terrorizmin müəyyənləşdirilməsi, araşdırılması yalnız kriminoloji metoda əsaslanmamalı, həmçinin sosial, siyasi, iqtisadi və psixoloji proseslərin idarə olunmasının metod və vasitələri tədqiq edilməli, onu gücləndirən və dərinləşdirən obyektiv səbəblər aşkarlanmalıdır.

Məhz qeyd olunan səbəblərdən: terrorizmə xas olan terminlərin tərifi ilə bağlı fikir ayrılığı və əksər dövlətlərin müasir texnoloji yeniliklərə hazır olmaması və ya bundan istifadə imkanlarının məhdud olması onunla mübarizəyə çətinliklər yaratmaqla, həm də terrorizmlə bağlı araşdırmaların inkişafına da böyük maneə törədir. Bu da nəticə etibarilə belə bir fikri formalaşdırır ki, dövlətlər sanki bilərəkdən vəziyyəti mücərrədləşdirməklə, onu özlərinin siyasi/geosiyasi maraqlarına uyğun dolayısı istifadə etmələri üçün mübarizədən kənar tutmalarına şərait yaradırlar.

Dövlətlər tərəfindən terrorizmin himayə edilməsi və dəstəklənməsi

Terrorizmin kim tərəfindən həyata keçirilməsi və dəstəklənməsi onunla mübarizədə meydana çıxan mühüm çətinliklərdən biridir. Belə

qənaətə gəlmək olar ki, hazırki dövrdə bu, ən mürəkkəb faktor kimi dünya dövlətlərini daha çox düşündürür. Çünki bu amilin mümkünlüyü terrorçu qrupların böyük maliyyə resurslarına, mütəşəkkil təşkilatlanmaya, müasir silahlara malikolma imkanlarını daha da çoxaldır və onlarla mübarizəni səmərəsiz edir.

Danılmaz həqiqətdir ki, bu gün terrorçu kimi hesab olunan bir çox qruplar vaxtilə hər hansı dövlət və siyasi təşkilat, qruplar tərəfindən dəstək almaqla, hətta böyük silah-texnika və maliyyə ilə təmin olunmaqla hazırda ciddi bir təhlükə yaradır/yaratmaqdadırlar.

Beynəlxalq terrorizmi onun icraçıları baxımından aşağıdakı kimi təsnifləndirmək olar:

1. Dövlət tərəfindən dəstəklənən terrorizm;
2. Dövlət terrorizmi;
3. Müstəqil terrorizm.

Terminlərin mahiyyətinə qısa nəzər yetirək. Dövlət tərəfindən dəstəklənən terrorizm - bir və ya bir neçə dövlətin başqa bir dövlətə qarşı terror tətbiq edən qrupu dəstəkləməsidir. Dövlət terrorizmi - bir və ya bir neçə dövlətin başqa bir dövlətə qarşı istiqamətləndirilmiş terrorçuluq fəaliyyətidir. Bu, özü də iki formada təzahür edir. Birincisi, dövlətin öz daxilində olan müxalifət qüvvələrinə, etnik azlıqlara və etirazçı təbəqələrə qarşı terror törətməsi (bu, əsasən qeyri-demokratik: diktatura, avtoritar rejimlərdə, insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmadığı cəmiyyətlərdə daha çox rast gəlinir), ikincisi isə, qeyd etdiyimiz kimi, dövlətlərin böyük maliyyə vəsaiti ilə ekstremist qeyri-hökumət təşkilatlarını, terror qruplaşmalarını dəstəkləməsidir.²¹ Beynəlxalq aləmdə terrorla qızgın mübarizə getdiyi bir dövrdə, beynəlxalq siyasətin əsas aktorları olan dövlətlərin terror törətmələri, terrora gizli şəkildə də olsa dəstək vermələri və ya terrordan geosiyasi məqsədlər üçün istifadə etmələri problemin daha da mürəkkəbləşməsinə və ona qarşı mübarizənin çox mücərrəd şəkil almasına gətirib çıxarır.

²¹ Karadeniz, F. 2011. *Uluslararası Terörizmle Mücadelede Hukuk İlkelerinin Etkisi: İngiltere Örneği*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Xüsusilə, 2001-ci il 11 sentyabr tarixində ABŞ-da baş vermiş dəhşətli terror hadisəsi bütün vəziyyəti dəyişdi və dünya ictimaiyyətinin ona olan münasibətində yeni yanaşmaları ortaya qoydu. Baş verən bu terror aktı, nəinki kiçik dövlətlərin daxili işi, hətta yüksək təhlükəsizlik imkanlarına malik, super güc hesab edilən dövlətlərin baş ağrısına çevrilməklə, daha çox beynəlxalq mahiyyət daşımağa başladı və bununla da beynəlxalq təhlükəsizlik məsələsini gündəmə gətirdi. Dövlətlərin xarici siyasət prioriteti kimi ilk sıralardan birini tutmağa başladı.²²

Baş vermiş bu terror aktının dövlət tərəfindən dəstəklənən olması (ABŞ və müttəfiqlərinin gəldiyi qənaətə görə) ilə bərabər, digər müasir siyasi xüsusiyyətini, ən əsası daha ciddi dağıdıcı xarakter almasını göstərən cəhətlərdən biri də onunla izah oluna bilər ki, bu birbaşa dövlətlərin suverenliyini, müstəqilliyini, insan hüquq və azadlıqlarını, demokratiyanı və elmi-texniki tərəqqini hədəf götürməsi oldu. Halbuki o vaxta qədər bir çox dövlətlərdə ondan nisbətən az ölçüdə terror hadisələri olsa da, amma nəticə etibarilə daha çox insanın qətlə yetirilməsinə baxmayaraq, bu dünya üçün ciddi narahatçılıq yaratmamışdır.

Digər tərəfdən bu terror hadisəsi həm də, dövlətlərin terrordan geosiyasi məqsədlərin həlli vasitəsi kimi istifadənin mümkünlüyü barədə şübhələri daha da artırdı. Belə ki, 2001-ci ildə Dünya Ticarət Mərkəzində törədilən 11 sentyabr terror aktına qədər qərb dövlətlərinin həcmindən asılı olmayaraq hər hansı terror hadisəsinə ciddi reaksiya verməmələrinə baxmayaraq, bu hadisəyə dərhal reaksiya verilmələri məsələyə ikili yanaşmanı ortaya qoydu. ABŞ başda olmaqla, Böyük Britaniya və digər müttəfiq dövlətlər BMT Nizamnaməsinin özünümüdafiə hüququnu əhatə edən 51-ci maddəsi çərçivəsində müdaxilə qərarlarını qiymətləndirərək lazımi hərbi cavabı verə biləcəklərini bildirdilər.²³ və BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasından 1373 sayılı qərarın çıxarılmasına nail oldular və Şuranın qərarı²⁴ ilə Terrorizmlə Mübarizə Komitəsi yaratdılar.

²² Dzhali, M. 2005. "Terrorizm s Tochki Zreniya Mezhdunarodnogo Prava, s Akcentom na 11 Sentjabre." *Namie Mofid* 52, pp. 53–54.

²³ Kuğu, Ali Rıza. 2020. "Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası." Unpublished doctoral dissertation, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁴ United Nations Security Council. 2001. *Resolution 1373 (2001): Adopted by the Security Council at Its 4385th Meeting*. Accessed February 23, 2024. [UNODC Resolution 1373](#)

Bunun ardınca heç vaxt itirmədən, hərbi və siyasi hazırlıq prosesi başa çatdıqdan sonra ABŞ, Böyük Britaniya və digər müttəfiq dövlətlər ilə birlikdə bu terror aktının Əfqanıstandakı “Əl-Qaidə”, onun rəhbəri Usama Bin Laden tərəfindən həyata keçirilməsi ilə bağlı fikir birliyini ortaya qoymaqla Əfqanıstana qarşı “Dayanıqlı Azadlıq Əməliyyatı”na başladılar.²⁵ Amma təxminən on il sonra 2 may 2011-ci ildə ABŞ Hərbi Dəniz Qüvvələrinin əsgərləri Bin Ladenin Pakistanın Abbottabad şəhərindəki iqamətgahına gecə basqın edərək Əl-Qaidə liderini öldürdülər²⁶ (Naval, 2023).

Terrorizmdən siyasi/geosiyasi məqsədlər üçün istifadə

Baş vermiş terror hadisələrini heç şübhəsiz ki, hər dəfə də təsadüfi hesab etmək olmaz. Onlar bir çox hallarda hazırlanmış, planlaşdırılmış və müəyyən məqsədlərə yönəlmiş zəruri səbəblərlə də bağlı ola bilər. Hadisələrin baş vermə səbəblərinə, ondan sonrakı proseslərə nəzər yetirdikdə, o cümlədən, onları təhlil etdikdə görürük ki, sanki baş vermiş bu və buna bənzər terror hadisələri dövlətlərin özlərinin terrorizmdən maraqları (qeyri-qanuni) naminə faydalanmaq cəhdləridir. Terror qruplarına dolaylı dəstək vermələri, onları hər cür maliyyə vəsaitləri ilə təmin etmələri, hətta hərbi cəhətdən silahlandırmaqları, onların fəaliyyətlərinə göz yummaları siyasi/geosiyasi məqsədlərə xidmət etdiyi qənaətini formalaşdırır. Nəticə etibarilə, vaxtilə verilmiş bu “dəstək”, onu “himayə etmələri” problemin böyüməsinə, yeni müstəviyə keçməsinə əlverişli şərait yaradır.²⁷

Çox təəssüf ki, terrora dəstək verən və onu birbaşa himayə edən dövlətlər unudurlar ki, terrorun, terrorizmin sabit və daimi hədəfi olmur. Hər bir dövlət gücündən və hərbi-siyasi qüdrətindən asılı olmayaraq onun hədəfi ola bilər.

²⁵ Dashti, Zabihullah. 2015. “Karzai Döneminde Afganistan-Pakistan İlişkileri (2001–2014).” Unpublished Master’s thesis, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁶ Naval History and Heritage Command. 2023. “The 9/11 Terrorist Attacks.” [Naval History and Heritage Command](#)

²⁷ Alan, G. 2017. “Defining Terrorism: One Size Fits All?” *International and Comparative Law Quarterly* 66 (2), pp. 414–415.

Bu amillər bir daha onu göstərir ki, məsələ həqiqətən də ciddidir və getdikcə daha kəskin şəkil alması onunla mübarizədə ölkələr arasında yeni münasibətlərin yaranmasını və beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin yenidən formalaşmasına ehtiyacı zəruri edir.²⁸ Beynəlxalq hüquq baxımında məsələnin qiymətləndirilməməsi və dövlətlərin vahid platformadan çıxış etməməsi problemin həllinə mane olmaqla, onun daha da gərginləşməsinə şərait yaradır.

Məsələn, 11 sentyabr hadisəsindən qısa müddət sonra günahkarların Əfqanıstanda olmasını əsas gətirərək koalisiya qüvvələrinin ora hücum etmələri ilə bağlı verilmiş qərar nə terrorizmin mahiyyətini tam müəyyənləşdirmiş, nə onun səbəbkarlarını qətiləşdirmiş, nə də terrorizmə qarşı mübarizədə effektiv nəticə əldə etmişdir.

Belə düşünmək olar ki, bu qərar daha çox, ABŞ-a terrorizmlə mübarizə adı ilə daha çox, o vaxt üçün önəmli olan geosiyasi məqsədinə nail olmaq – şərqə doğru genişlənmək fürsətini qazandırmış oldu. Üstəlik də BMT tərəfindən qəbul edilmiş qərar və qərb dövlətlərinin ABŞ ətrafında koalisiya şəklində birləşməsi prosesin hüquqi baxımdan əsaslandırılmasına imkan yaratdı.

Lakin, illər ötdükcə həmin hadisələrin araşdırılması, siyasi təhlili 11 sentyabr hücumlarının Yaxın Şərq siyasətinə zəmin hazırlamaq istəyən ABŞ-ın özü tərəfindən gerçəkləşdirildiyi, ya da hücumlara bilərəkdən göz yumulduğu və ya laqeyd yanaşıldığı kimi fikirləri, ehtimalları, şübhələri meydana çıxardı.²⁹ Hadisələrdən qısa zaman keçməsindən sonra, bir çox mütəxəssislər, tədqiqatçılar çəkilmiş video-foto görüntülərin, hərbi-siyasi proseslərin təhlili əsasında, qeyd olunanların həqiqətən böyük geosiyasi planın tərkib hissəsi olması barədə əsaslı fikirlər irəli sürmələri də bu şübhələri daha da artırdı.

2009-cu ildə beynəlxalq istintaq qrupunun bildirdiyinə görə, binanın dağıntılarının kimyəvi analizi termitdən, yəni yanan maddədən istifadə edildiyini göstərir. Bu maddə poladı əridə bilər. Onun əriməsi üçün 1500 dərəcə istilik lazımdır. Amma normal şərtlərdə aviasiya yanacağı cəmi 1000 dərəcə istilik verə bilər.³⁰

²⁸ Kazımlı, E. 2002. *Bəşəriyyətin Yeni Bəlası – Beynəlxalq Terrorizm*. Bakı: Dürçəliş-XXI Əsr.

²⁹ Sardarizadeh, Shayan. 2021. "11 September 2001: The Conspiracy Theories Still Spreading after 20 Years." Accessed February 23, 2024. [BBC News](https://www.bbc.com/news/world-middle-east-55844444)

³⁰ Yenə orda

Fransalı siyasi aktivist Tyerri Meysan “9/11:dəhşətli yalan” kitabında qeyd edir ki: *“Boinq 757”nin uzunluğu 50, qanadlarının eni isə 38 metrdir. Pentaqon binasında dəliyin eni isə 20 metrdir. Toqquşma bucaq altında baş verib. Bu necə ola bilərdi?* Meysanın versiyasına görə amerikalı hərbiçilər binanı idarəedilən raketlə partladılar. Bina ilə toqquşan təyyarənin qalıqları isə harasa yoxa çıxıb.³¹

Müstəqil tədqiqatçılar bu fakta diqqət yetirirlər: təyyarənin qalıqları müxtəlif istiqamətlərə səpələnib. Mühərrikin detalları bir-birindən 3 mil aralı, baqaj hissəsi isə insident baş verən ərazidən 8 mil aralıdan tapılıb. Güman edilir ki, təyyarə elə havadaca dağılmağa başlayıb. Bu isə raket zərbəsindən sonra ola bilərdi. Bu zaman əkiz qüllələr dağılmışdı. ABŞ hərbi hava qüvvələri 44 sərnişini olan təyyarəni harasa çırpılmadan əvvəl məhv etmək qərarına gəlmişlər.

Baş vermiş hadisədən sonrakı uzun müddət keçməsinə baxmayaraq ABŞ-ın istər Əfqanıstanda, daha sonra isə İraqda və Suriyada anti-terror fəaliyyətinin ciddi bir nəticə verməməsi yuxarıda qeyd olunan faktların və mülahizələrin/fikirlərin əsassız olmadığını sübut etmiş olur. Başqa sözlə, qeyd edilən fikirlərdən bir daha əmin oluruq ki, qərarın birtərəfli qaydada, ABŞ maraqlarına uyğun olaraq verilməsi prosesin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq hüquqi bazanın qeyri-müəyyən olmasını bir daha göstərir. Digər tərəfdən, bu qərarla terror hadisəsinin konkret səbəbləri tam olaraq aydınlaşdırılmamış qalır ki, bu da, hətta bir çox siyasətçilər və tədqiqatçılar tərəfindən terror aktının “hazırlanmış geostrateji plan”ın tərkib hissəsi olması fikri üzərində qalmasına əsas verir. Onu da qeyd edək ki, bu məsələ barədə sonralar ABŞ rəsmilərinin və siyasətçilərinin özlərinin də bu və ya digər formada etiraf etmələri deyilənlərin əksəriyyətinin yalan olmadığını bir daha qətiləşdirir.

Xüsusilə də, ABŞ-ın və NATO-nun uzun müddət ərzində müharibədən əziyyət çəkən və iqtisadiyyatı çökmüş Əfqanıstanda “gördüyü işlər”in - konkret terrorçuların yox edilməsi və terror düşüncəsinin tam olaraq aradan qaldırılması istiqamətində institusional işlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı atılan addımlar lazımi nəticə vermədi.

Hətta ABŞ rəsmilərinin “terrorizmə qarşı apardığı mübarizənin” ciddi bir səmərə verməməsini görərək, Əfqan təhlükəsizlik qüvvələrinə təlim

³¹ Meyssan, Thierry. 2002. *9/11: The Big Lie*. Carnot Publishing.

keçmək üçün koalisiya qüvvələrindən başqa, Davamlı Azadlıq Əməliyyatının rəsmi olaraq 28 dekabr 2014-cü ildə başa çatdığını bəyan etdilər. Daha sonra isə ABŞ qoşunları 2021-ci ilin avqustunda Əfqanıstanı tərk etdilər.³²

ABŞ qüvvələrinin Əfqanıstanı tərk etməsindən qısa müddət sonra terrorçu təşkilat olan “Taliban” daha da gücləndi və ölkənin içərilərinə doğru irəliləməsinə imkan qazandı. O cümlədən, dövləti ələ keçirməsinə, hakimiyyətə sahib olmasına nail oldu.³³

Ən əsası da BMT kimi mötəbər təşkilatın, ABŞ, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, İran kimi beynəlxalq güclərin terrorçu təşkilatın bu addımına loyallıq nümayiş etdirmələri yuxarıda qeyd olunanların təsadüf olmadığını bir daha ortaya qoydu. O cümlədən terrorçuların bir subyekt olaraq qəbul edilməsinə və onlarla de-yure münasibətlərin qurulmasına etiraz edilməməsi terrorizmin siyasiləşdiyini açıq-aşkar göstərdi. Ardınca bir çox dövlətlərin səfirliklər vasitəsilə rəsmi qaydada ikitərəfli əlaqələri bərpa etmələri bunu bir daha təsdiq etdi.

Baxmayaraq ki, “Taliban”ın müasir cəmiyyətimiz, insan hüquq və azadlıqları üçün bir araya sığmayan idarəetmə formasını tətbiq etməsi, insan hüquq və azadlıqlarını kobud formada pozması, islami dəyərləri pozaraq, onu özünün dərk etdiyi kimi izah etməsinə beynəlxalq güclərin (əsasən Qərb dövlətlərinin və təşkilatların) biganə qalmaları nədənsə ciddi şübhələr yaradır. Halbuki “insan hüquqlarının müdafiəsi” adı altında tez-tez dövlətlərə irad tutanlar Suriyaya, İraqa, Liviyaya və digər dövlətlərə qarşı açıq müdaxilələr edənlər, hadisələri “islam terrorizmi” kimi dünya ictimaiyyətinə qəbul etdirməyə cəhd edənlər, taliblərə münasibətdə nədənsə “sadə bəyanatlarla” kifayətlənirlər.³⁴

Görünən odur ki, hazırkı geosiyasi-geoiqtisadi rəqabət mühitində, yeni dünya düzəninə hazırlıqda beynəlxalq güclərin mübarizə taktikası olaraq “Taliban”ın dövlət idarəetməsinə ələ almasına yaşıl işıq yandırmaqları və

³² Naval History and Heritage Command. 2023. “The 9/11 Terrorist Attacks.” [Naval History and Heritage Command](#)

³³ BBC Persian. 2021. “Young Afghan Footballer among the Victims of Plane Crash.” Accessed February 23, 2024. [BBC Persian](#)

³⁴ Hüseynov, R., and Ş. Memmedov. "Ermenilərin Azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin mühüm tərəfləri." *H. Elçiyev Adına AAHM-in Elmi Eserlər Məcmuəsi Jurnalı* 2, no. 33 (2019), ss. 16-21.

hətta ən müasir silahlarla onu “mükafatlandırmaları” daha çox “əsl müsəlman” obrazında özünü nümayiş etdirən taliblərin daha çox radikal düşüncə ilə islami dəyərlərə zərbə vurmasına nail olmağa çalışırlar.

Dövlət terrorizmi

Terrorizmin dövlət dəstəyindən əlavə birbaşa dövlətin özü tərəfindən həyata keçirilməsi onun daha təhlükəli nəticələrə səbəb olduğunu göstərir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, ABŞ-ın milli təhlükəsizliyi baxımından qarşılaşdığı təhlükə ilə Azərbaycanın Qarabağda üzləşdiyi problem arasında analoji bənzərlik olsa da, lakin Azərbaycan ABŞ-dan fərqli olaraq, sadəcə dövlət tərəfindən dəstəklənən terrorizmlə deyil, eyni zamanda dövlət terroru ilə də qarşı-qarşıya dayanmışdır³⁵ (Yurin, 2002, p.37). Azərbaycan torpaqlarını uzun müddət işğalda saxlamış, azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə və separatizm siyasəti yürütmüş Ermənistan həm də müxtəlif zamanlarda birbaşa dövlət tərəfindən təşkil edilmiş və kilsə tərəfindən dəstəklənən terror aktlarını həyata keçirmişdir. Əvvəlki dövrdə olanları deyil, təkcə son 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Ermənistan beynəlxalq humanitar hüququn norma və prinsiplərini birbaşa pozaraq, Gəncəni və Bərdəni raket hücumuna məruz qoymaqla³⁶ dinc, mülki əhalinin ölümünə səbəb olması, onlarda qorxu, vahimə yaratmağa çalışması, işğal edilmiş ərazilərdə minlərlə mina basdırması (bu prosesin gizli yollarla, tərəflər arasında müharibənin başa çatmasını təsdiqləyən 10 noyabr 2020-ci il bəyənətindən sonrakı tarixdə həyata keçirilməsi təsdiqini tapmışdır) və mina xəritələrinin Azərbaycan tərəfinə verilməsindən imtina etməsi³⁷ və ya buna tərəddüd etməsi dinc dövrdə Azərbaycan hərbiçilərinin və mülki əhalinin ölümündə birbaşa maraqlı olmasını nümayiş etdirir. Hətta Ermənistan tərəfinin 2021-ci ilin müvafiq tarixlərində bir neçə dəfə mina sahəsi folmulyarı Azərbaycan nümayəndələrinə təhvil verməsinə rəğmən onların çox az faizinin üst-üstə düşməsi də onların terrorçu niyyətlərindən əl çəkə bilmədiklərini göstərir.

³⁵ Yurin, A. B. 2002. “SSHA Nastupit God ‘Slona’.” *Mezhdunarodnaya Zbiżn'* 12, p. 37.

³⁶ Soğancıoğlu, Ş. 2022. “İkinci Karabağ Savaşının Türk Basınına Yansımaları: ‘Cumhuriyet’ ve ‘Sabah’ Gazeteleri.” *Avrasya İncelemeleri Dergisi / Journal of Eurasian Inquiries* 11 (1): 89–120. <https://doi.org/10.26650/jes.2022.005>.

³⁷ Salahov, F., and R. Huseynov. “Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti: erməni separatizmi və Rusiya himayədarlığı. “*Etnik deportasiyalar: tarixi və müasir dövrü*” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, SDU (2020), ss. 17-18.

Beləliklə, terrorizmin dövlətlər tərəfindən himayə edilməsinin, dəstəklənməsinin və siyasi maraqlar naminə ondan istifadənin ümumiləşdirilmiş səbəbləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

– birbaşa müharibənin böyük fəsadlara səbəb olacağını anlayan beynəlxalq güclər özlərinin geosiyasi-geoiqtisadi maraqlarını təmin etmək üçün yeni mübarizə taktikasını tətbiq etməyə üstünlük verirlər. Onlar zəngin, lakin hərbi-iqtisadi baxımdan zəif olan dövlətləri özlərinə tabe etmək üçün birbaşa müharibə etməkdən daha çox həmin dövlətlərə qarşı terror və iqtisadi mübarizə metodlarından istifadə edirlər.³⁸

– Bu planın həyata keçirilməsində ən uğurlu üsullardan biri də multikultural cəmiyyətlərdə etnik, dini, sosial-siyasi münasibətləri gərginləşdirmək, dövlətdaxili münaqişələrin, vətəndaş müharibələrinin yaradılmasına nail olmaq, terrorçu qrupları maliyyələşdirmək, onları müasir silahlarla təchiz etmək və s. ibarətdir.³⁹

Nəzərə almaq lazımdır ki, geniş miqyaslı, çoxşaxəli terror fəaliyyəti hər hansı ölkənin dövlət orqanlarının məqsədyönlü dəstəyi olmadan həyata keçirilə bilməz. Müasir terrorçu təşkilatların güclü, ciddi təbəçilik strukturlarına və təchizata, tərkibində əməliyyat, kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat bölmələrinin, qoruyucu döyüş qruplarının mövcudluğu yalnız dövlət dəstəyi sayəsində mümkün ola bilər.

Deməli, terror qruplarına dolayı dəstək dövlətlərə geosiyasi və geoiqtisadi maraqlarını təmin etmək, istehsal olunan yeni silahların sınağını və ya satışını həyata keçirmək, həm də təbii resurslar üzərində nəzarətin ələ keçirilməsi şansını qazandırır. İqtisadi, siyasi mübarizənin bu yolla həyata keçirilməsi daha effektiv olmaqla bərabər dövlətlərarası münasibətlərin bütünlüklə kəskinləşməsinin qarşısını alır. Belə hesab etmək olar ki, müasir terrorizm heç də hansısa bir qrupun yaratdığı təhlükə və təhdid deyil, məhz dövlətlərin bir-birlərinə qarşı mübarizəsinin başqa formada həyata keçirilməsi üsullarından biri kimi özünü göstərməkdədir. Bu qarşılıqlı mübarizədə dövlətlər üçün ən uyğun metod kimi görünə bilər.

³⁸ Korotayev, A. V., və Y. V. Zinkina. 2011. "Yegipetskaya Revolyusiya 2011: Strukturno-Demograficheskiy Analiz." *Aziya i Afrika Segodnya* 6, pp. 10–16.

³⁹ Hüseynov, R. 2018. "Müasir Münaqişələrin Dövlətlərin Milli Təhlükəsizlik Sistemlərinə Təsiri." *Hərbi Bilik* 1, ss. 36–43.

Terrorizmin din və separatizmlə əlaqələri

Hazırkı dövrdə terror təşkilatlarının əksəriyyəti bu və ya digər xüsusiyyətlərə malik ideologiyalara əsaslanır və onların genişlənməsində bu amilin rolu xüsusilə böyükdür. Getdikcə saylarının çoxalması, əsasən də gəncləri öz ətrafına cəmləmələri xidmət etdikləri ideologiyanın təsirləri ilə izah oluna bilər. Bu təşkilatlar, əsasən bir ölkənin ərazisindəki bölgədə müstəqil dövlət qurmağa çalışırlar. Bəzən də haqq tələb etdikləri yad ölkənin torpaqlarını başqa bir ölkəyə qatmağa cəhd edirlər. Əksər hallarda da bu cür terror təşkilatları özlərinin əsl məqsədlərini gizlətmək üçün daha çox din amilindən istifadə edir və fəaliyyətlərini dinlə əlaqələndirirlər. Müəyyən mənada bu amil onların işinə yardım etməklə, eyni zamanda onların hədəfdən yayınmasına xidmət etmiş olur.

Terror təşkilatlarının din adı altında fəaliyyət göstərməsinin digər bir səbəbi insanların din və cihad adı ilə müəyyən terror aktlarına cəlb etməsini daha da asanlaşdırır. Əksər hallarda isə İslam əxlaqına sonradan daxil edilmiş müxtəlif xurafatlar, heç bir əsası olmayan qadağalar və cəzalandırma metodlarından istifadə edilməklə hərəkətlər təşkil olunur. İslama aid olmayan, Quranda əks edilməyən xurafatçı düşüncə tərzii ilə yaşamağa məcbur edilir.

Şübhəsiz ki, burada həqiqət olan məqamlar da var. Bir çox terrorçu təşkilatların istifadə etdikləri bu usul onların məqsələrinə nail olmağa yardımçı olur. Məsələn, Taliban, Hizbullah və digərləri öz mübarizə üsulunu təsvir edərkən terror sözünü cihad kimi eyni mənada işlətməklə yanaşı, bu etikətdən şüurlu şəkildə istifadə edirlər. Bu üsulla geniş ictimai dəstəyin təmin edilməsini hədəfləyirlər. Məqsəd konseptual çəşnqlik içində olan bəzi müsəlmanların öz nifrət cəbhəsinə keçəcəyini hesablayır və eyni zamanda cəbhəni genişləndirməyə və düşmənlərin hücumlarını geniş müsəlman kütlələrinə cəlb etməyə çalışırlar. Aydındır ki, bu cür strategiyanın uğurlu olduğu da müşahidə edilir.

Amma bu usuldan istifadənin özündə də siyasi məqsədlərin olması barədə şübhələr az deyil. Çünki hər terror hadisəsindən sonra, xüsusən də qərb ölkələrində müsəlmanlara qarşı münasibət daha da pisləşir, onların qorxulu, təhlükəli bir şəxslər olduğu fikri formalaşır. Misal olaraq ABŞ-a qarşı terror hücumları üzrə Milli Komissiyaın yekun hesabatında qeyd olunurdu ki, *“11 sentyabr hücumları şok idi, amma sürpriz olmadı. İslamçı ekstremistlər amerikalıları ayrı-seçkilik etmək və çoxlu sayda insanı öldürmək niyyətində olduqlarına dair çoxlu xəbərdarlıq etmişdilər.*

*Usama Bin Laden özü 1990-cı illərin sonlarına qədər signal təhlükəsi kimi ortaya çıxmasa da, on il ərzində islamçı terrorizm təhlükəsi artmışdır...*⁴⁰.

Hesabatdan da göründüyü kimi, ABŞ rəsmiləri bu hadisəni tam axıra qədər təhlil etmədən, onun səbəblərini və günahkarlarını konkretləşdirmədən, onu birbaşa olaraq dinlə əlaqələndirmələri, “islam terrorizmi” kimi xarakterizə etmələri məsələyə sanki bilərəkdən siyasi mənə vermələri anlamına gəlir. Yəni, qərb rəsmilərinin düşüncəsinə görə, baş vermiş bu cür hadisələr mütləq halda islam əsaslıdır və qərbə yönəlmişdir. Əslində isə bunun dünyada formalaşdırmağa çalışdıqları bir ideoloji vasitə olmasını əksər dövlətlər çox yaxşı başa düşürlər. ABŞ və digər qərb dünyası yaxşı bilirlər ki, İslamda cihad günahsız insanların, səbəbsiz yerə qətlə yetirilməsi anlamına gəlmir. İslam heç bir halda terrora haqq qazandırmır. Təsadüfi deyil ki, ABŞ Federal Təhqiqat Bürosunun məruzəsində keçmiş ABŞ prezidenti Obamanın bu barədə fikrini belə qeyd etmişdir: *“Bin Laden müsəlman lider deyildi; o, müsəlmanların kütləvi qatili idi. Həqiqətən də, Əl-Qaidə bir çox ölkədə, o cümlədən bizim ölkədə də çoxlu sayda müsəlmanı qətlə yetirib. Ona görə də onun vəfatı sülhə və ləyaqətə inanan hər kəs tərəfindən alqışlanmalıdır.”*⁴¹ Düşünürəm ki, ABŞ-ın birinci şəxsinin bu ifadəsi bir çox dövlət “rəsmilərinin” mülahizələrinə və manipulyasiya cəhdlərinə tutarlı cavabdır.

Sadəcə narahatlıq yaradan səbəb kimi onu göstərmək olar ki, İslam dinin artan nüfuzunun, ona olunan kütləvi axının qarşısını almaq üçün qərb ideoloqları müsəlman ölkələrində iqtisadi və təfəkkür baxımdan nisbətən geri olan müxtəlif kateqoriya insanların öz tərəfinə çəkməklə, onlarla ciddi təbliğat aparır və öz məqsədlərinə uyğun qruplarda birləşdirir. Daha sonra onları “mübarizə” adı altında cihad etmiş kimi terrora sürükləyir. Məhz Əl-Qaidə, Hizbulla, Həmas və digər terror təşkilatının başçıları vaxtilə müxtəlif dövlətlərdə xüsusi təhsil almış, formalaşmış, təlimat almış və kəşfiyyat orqanları ilə əlaqəli olan şəxslərin olması da qeyd olunanların əsassız olmadığını göstərir.

⁴⁰ National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report*. Accessed February 23, 2024. [9/11 Commission Report](#)

⁴¹ Federal Bureau of Investigation. 2008. “Osama Bin Laden.” Accessed February 23, 2024. [FBI Report](#)

Belə anlaşılır ki, terrorun həm də İslamla əlaqələndirilməsi Qərb dövlətlərinin “terrorla mübarizə adı altında” Şərqi, İslam dünyasına qarşı çıxmasına, silahlı hücum taktikasını həyata keçirməsinə fürsət qazandırır. Əsasən də Yaxın Şərqdə baş vermiş hadisələrdən sonra müsəlmanların Avropaya miqrasiyası və demoqrafik vəziyyətin onların xeyrinə dəyişməsi qərb ictimaiyyətini gözlənilməz sürprizlərlə üz-üzə qoyur. Bu baxımdan, baş vermiş terror hadisələrinin (“idarəolunan”) birbaşa İslamla əlaqələndirilməsi ictimai fikirdə İslama olan müsbət tendensiyaqların qarşısının alınması, onun genişləndirilməsinə mane olunması məqsədi daşıyır.⁴² Halbuki erməni terror təşkilatı olan “ASALA”, “Hnçak”ın müxtəlif ölkələrdə həyata keçirdiyi terror aktlarına Erməni Kilsəsinin bəraət qazandırması və birbaşa dəstək verməsi terrorizmin dinlə əlaqəsini göstərən fakt olmasına baxmayaraq, dünya ictimaiyyəti bunu diqqətdən qaçırır. Nəzərə alsaq ki, bu terror aktları təkəcə Azərbaycanda deyil, Avropanın özündə (Fransada və s.) belə həyata keçirilməsinə rəğmən onu fərqli prizmadan izah etməyə çalışırlar.

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə bu cür mənfi tendensiyaqların genişlənməsi aydındır ki, Xristian və İslam dinin mənsub olduğu Qərb və Şərq cəbhəsinin ayrılmasına və problemin getdikcə böyüməsinə, onunla mübarizənin çətinləşməsinə imkan verir. Əslində isə terrorun dinlə əlaqələndirilməsi olduqca yalnız bir tendensiyaqlardır. Xristian, xüsusilə də İslam və onun müqəddəs kitabı olan Quranda haqsız yerə günahsız kimsənin öldürülməsinə haqq qazandırılmır.

Qloballaşma dövrünün terrorizm probleminin əsasında həm də təcavüzkar separatizm dayanır. Müşahidələr göstərir ki, beynəlxalq hüququn öz müqəddəratını müəyyən etmək prinsipindən sui-istifadə yolu ilə milli, etnik, dini və s. örtük altında dövlətlərin beynəlxalq hüquqla təsbit edilmiş ərazilərini parçalamağa yönəldilmiş separatçı fəaliyyətləri də beynəlxalq terrorçuluğun mənbəyidir. Separatçılıq fəaliyyəti nəticəsində formalaşmış beynəlxalq və dövlət nəzarətindən kənar ərazilər – “boz zonalar” (grey zones, misal olaraq, Ermənistanın vaxtilə işğal etdiyi Azərbaycanın ərazilərində narkobiznes, qanunsuz silah və insan alveri, çirkli pulların yuyulması və digər cinayətkar məqsədlər üçün

⁴² Huseynov, R. 2024. “Socio-Political Stability in the Context of Ensuring National Security.” In *Problems of Informatization: Proceedings of the 12th International Scientific and Technical Conference*, Kharkov, November 21–22, 2024, pp. 41–42.

istifadə edilirdi, əldə olunan gəlir isə terrorizmin maliyyələşdirilməsinə yönəldilirdi) mövcud idi (Hüseynov, 2020). (hazırda da dünyanın bir çox yerlərində bu cür yerlərin mövcudluğu ciddi təhlükə mərkəzi olaraq qalmaqdadır). Diqqəti çəkən mühüm məqamlardan biri də bir çox böyük dövlətlər bu cür ərazilərin Ermənistanın nəzarətində olmasında maraqlı görünürdülər. Çünki bu, dolayısı ilə onlara ucuz və əziyyətsiz ciddi maliyyə axınını təmin edirdi.

Amma Azərbaycan 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsində qazandığı qələbə və 2023-cü il 19-20 sentyabr tarixində keçirdiyi anti-terror tədbirləri ilə, özünün suverenliyini tam təmin etməsi və işğalçıları tamamilə ordan çıxarması ilə bu cür zonalarında öz ərazisində mövcudluğuna son qoymuş oldu.

Müzakirə və Nəticə

Araşdırma zamanı bir daha o qənaətə gəlmək olar ki, beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə dövlətlər ilk öncə terror anlayışı ətrafında müəyyən bir razılığı gəlməli və terrorun ümumi tərifı probleminin mübarizə siyasətinin formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində bir əngəl və bəhanə kimi istifadə edilməsini aradan qaldırmağa çalışmalıdırlar. Çünki, dövlətlərin bu məsələyə siyasi sistemlərindəki fərqlər səbəbindən müxtəlif prizmalardan yanaşmaları terrorizmə qarşı mübarizədə böyük çətinlikləri meydana gətirir. Eyni zamanda, müasir terrorizmdə yeni tendensiyaların genişlənməsi, son texnoloji yeniliklərdən istifadə imkanlarının əlçatanlığı onun daha mürəkkəb vəziyyət almasına gətirib çıxarır ki, bu da iqtisadi və İKT baxımdan zəif olan dövlətlərin mübarizə aparmaq imkanlarını məhdudlaşdırır.

Bundan başqa, güclü ölkələr mövcud üstün mövqelərini qorumaq üçün milli maraqlarını kollektiv maraqlardan, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərindən üstün tutduğunu açıq şəkildə sərgiləyir və gizlətmirlər. Belə olan halda, müttəfiq ölkələr qısa zamanda düşmən ola, yada ki, düşmən dövlətlər maraqlarının üst-üstə düşdüyü məsələlərdə birgə hərəkət edə bilirlər. Bu isə beynəlxalq terrorizmin yüksələn gərginliyi və dövlətlərin milli maraqlarına təhdidlər törətdiyi məqamda global sülh və təhlükəsizliyə risklərin artdığını deməyə əsas verir. Habelə, dövlətlərin terrorizmə yanaşmada istifadə etdikləri siyasi və ideoloji təsir

vasitələrindəki fərqliliklər, terrorun daha da siyasiləşdirilməsi hazırkı dövrdə onunla mübarizəni olduqca mürəkkəb bir vəziyyətə gətirir.

Görünən odur ki, artıq məsələnin dramatikliyi birmənalı olaraq, dövlətlərin qarşılıqlı və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlığını, birgə mübarizə aparmasını, beynəlxalq hüquqa riayət etməsini labüd edir.

Xüsusilə də, qloballaşmanın genişləndiyi bir dövrdə dünyanın təhlükəsizliyi bütün dünya dövlətlərinin birgə fəaliyyətini şərtləndirir ki, bu da bir dövlətin təhlükəsizliyinin digər dövlətin hesabına təmin edilməsini artıq mümkünsüz edir. Yəni, iqtisadi-siyasi qüdrətindən asılı olmayaraq, istənilən dövlətin təhlükəsizliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyü digər dövlətlərin, ilk növbədə qonşuların eyni təminatlara malik olmaları ilə bağlıdır. Bu baxımdan beynəlxalq təhlükəsizliyin qorunub saxlanılması üçün beynəlxalq terrorizmə rəvac verən, onun genişlənməsinə şərait yaradan bütün addımlar çəkinmək daha doğru olardı. Nəzərə almaq lazımdır ki, istənilən halda ondan əziyyət çəkən bəşər cəmiyyəti – insandır. İnsana – insanlığa da qarşı planlaşdırılan, dəstəklənən və həyata keçirilən hər bir cinayət ən ağır cinayət hesab edilir. Bu mənada beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə ilk öncə dövlətlərin maraqlı olmaları və yalnız siyasi-hüquqi müstəvidə vahid platformadan çıxış etmələri, qarşılıqlı əməkdaşlıq əlaqələrini genişləndirmələri mövcud çətinliklərin aradan qalxmasına effektiv töhfə verə bilər.

Ədəbiyyat

ALAN, G. 2017. “Defining Terrorism: One Size Fits All?” *International and Comparative Law Quarterly* 66 (2), pp. 414–415.

AMİ-JACQUES, Richard. 2011. “What Is Terrorism?” *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 3 (3), p. 163.

BBC Persian. 2021. “Young Afghan Footballer among the Victims of Plane Crash.” Accessed February 23, 2024. [BBC Persian](#)

BACHİNİN, V. A. 2005. *Politologiya: Ensiklopedicheskiy Slovar'*. Saint Petersburg: Izdatel'stvo Mikhaylova V. A.

DASHTİ, Zabihullah. 2015. “Karzai Döneminde Afganistan-Pakistan İlişkileri (2001–2014).” Unpublished Master's thesis, Kocaeli

Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü.

DZHALALI, M. 2005. "Terrorizm s Tochki Zrenija Mezhdunarodnogo Prava, s Akcentom na 11 Sentjabre." *Namie Mofid* 52, pp. 53–54.

ƏHMƏDOV, S., və R. Həsənov. 2008. "Beynəlxalq Terrorizmin Yaranma Səbəbləri və Tipologiyası." *Hərbi Bilik* 3, ss. 100–111.

Federal Bureau of Investigation. 2008. "Osama Bin Laden." Accessed February 23, 2024. [FBI Report](#)

GÜNƏŞLİ, H. 2018. "Terrorizmə Qarşı Mübarizənin Beynəlxalq, Hüquqi və Siyasi Problemləri." *Metafizika* 1 (1), ss. 94–101.

HİGONNET, Patrice. 1986. "The Meaning of the Terror in the French Revolution." *Commentaire* 35, pp. 436–445.

HÜSEYNOV, R. 2018. "Müasir Münaqişələrin Dövlətlərin Milli Təhlükəsizlik Sistemlərinə Təsiri." *Hərbi Bilik* 1, ss. 36–43.

SALAHOV, F., and R. Huseynov. "Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti: erməni separatizmi və Rusiya himayədarlığı. "Etnik deportasiyalar: tarixi və müasir dövrü" mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, SDU (2020), ss. 17-18.

HUSEYNOV, R. 2024. "Socio-Political Stability in the Context of Ensuring National Security." In *Problems of Informatization: Proceedings of the 12th International Scientific and Technical Conference*, Kharkov, November 21–22, 2024, pp. 41–42.

HÜSEYNOV, R., and Ş. Memmedov. "Ermenilerin Azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin mühüm tərəfləri." *H. Eliyev Adına AAHM-in Elmi Eserler Mecmuesi Jurnalı* 2, no. 33 (2019), ss. 16-21.

İHSAN, B. 2006. "Terörizm: Terror." In *Terörizm və Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, 1st ed., 8. Ankara: USAK Yayınları.

JARİNOV, K. V. 1999. *Terrorizm i Terroristy: Istoricheskiy Spravochnik*. Minsk: Xarvest.

JOSEPH, Roucek. 1962. "Sociological Elements of a Theory of Terror and Violence." *The American Journal of Economics and Sociology* 21 (2), pp. 66.

KARADENİZ, F. 2011. *Uluslararası Terörizmle Mücadelede Hukuk İlkelerinin Etkisi: İngiltere Örneği*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

KAZIMLI, E. 2002. *Bəşəriyyətin Yeni Bəlası – Beynəlxalq Terrorizm*. Bakı: Dirçəliş-XXI Əsr.

KHAN, Ali. 1987. “A Theory of International Terrorism.” *Connecticut Law Review* 19: 945. Accessed February 23, 2024. [SSRN](#)

KOROTAYEV, A. V., və Y. V. Zinkina. 2011. “Yegipetskaya Revolyusiya 2011: Strukturo-Demograficheskiy Analiz.” *Aziya i Afrika Segodnya* 6, pp. 10–16.

KUĞU, Ali Rıza. 2020. “Afganistan’da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası.” Unpublished doctoral dissertation, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

LEONARD, A. P., və H. H. Sivan. 2004. “The Challenges of Conceptualizing Terrorism.” *Terrorism and Political Violence* 16 (4), pp. 778.

WEINBERG, Leonard, and William L. Eubank. 2006. *What Is Terrorism?* New York: Infobase Publishing.

MACHİAVELLİ, Niccolò. 2021. *The Prince*. Independently Published.

MEYSSAN, Thierry. 2002. *9/11: The Big Lie*. Carnot Publishing.

National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report*. Accessed February 23, 2024. [9/11 Commission Report](#)

Naval History and Heritage Command. 2023. “The 9/11 Terrorist Attacks.” [Naval History and Heritage Command](#)

NUR TÜTÜNCÜ, Ayşe. 2013. *Uluslararası Hukuk II*. 1st ed. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

United Nations Security Council. 2001. *Resolution 1373 (2001): Adopted by the Security Council at Its 4385th Meeting*. Accessed February 23, 2024. [UNODC Resolution 1373](#)

SARDARİZADEH, Shayan. 2021. “11 September 2001: The Conspiracy Theories Still Spreading after 20 Years.” Accessed February

23, 2024. [BBC News](#)

SCHMID, Alex. 2006. "Magnitudes and Focus of Terrorist Victimization." In *Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities*, edited by Uwe Ewald and Ksenija Turković. Amsterdam: IOS Press.

SOĞANCIOĞLU, Ş. 2022. "İkinci Karabağ Savaşının Türk Basınına Yansımaları: 'Cumhuriyet' ve 'Sabah' Gazeteleri." *Avrasya İncelemeleri Dergisi / Journal of Eurasian Inquiries* 11 (1), ss. 89–120. <https://doi.org/10.26650/jes.2022.005>.

STEPHENS, B. 2002. "Responding to Rogue Regimes: From Smart Bombs to Smart Sanctions; Accountability without Hypocrisy: Consistent Standards, Honest History." *New England Law Review* 36, pp. 920–922.

TURKOVIĆ, Ksenija. 2006. "What Victimology Has to Offer in the Fight against Terrorism." In *Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities*, edited by Uwe Ewald and Ksenija Turković. Amsterdam: IOS Press.

WESLEY, M. 2018. "Mixed Mandates: Issues Concerning Organizational and Statutory Definitions of Terrorism in the United States." *Terrorism and Political Violence* 1.

YURİN, A. B. 2002. "SSHA Nastupit God 'Slona'." *Mezhdunarodnaya Zhizn'* 12, p. 37.

ZAFER, H. 1999. *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*. 1st ed. İstanbul: Beta Yayınları.

YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Başlık:

☐ Evet, yapay zekâ (yz) araçları (**AI, Bing, Canva, ChatGPT, Claude, Microsoft Copilot, Gemini vb.**) gibi ismi belirtilerek) kullanılmıştır.

☒ Hayır, yapay zekâ (yz) araçları kullanılmamıştır.

Makale İçeriği:

☐ Evet, yapay zekâ (yz) araçları (**AI, Bing, Canva, ChatGPT, Claude, Microsoft Copilot, Gemini vb.**) gibi ismi belirtilerek) kullanılmıştır.

“Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde, [Yapay zekâ (AI aracının adı) aracı, [makalenin giriş/yöntem/bulgular ve sonuç vb. bölümünde/bölümlerinde ve dil düzenleme, analiz, veri analizi, metin oluşturma, özetleme, üslup tutarlılığı, insani hataların azaltılması vb. amacıyla kullanılmıştır. Yapılan işlemler tarafımızca incelenip denetlenmiş, kontrol edilmiş ve makalenin son hâli bütünüyle [yazar adı-soyadı/yazarların adları-soyadları ve diğer bilgileri yazılarak) sorumluluğunda düzenlenmiştir.

Makalede kullanılan üretken yapay zekâ (yz) araçları aşağıda listelenmiştir.

☒ Hayır, yapay zekâ araçları kullanılmamıştır.

Yazarların Sorumluluğu:

Yazarlar makalenin içeriğinden, yapay zekâ tarafından hazırlanan kısımlar da dâhil olmak üzere, makalenin tüm aşamalarında bilimsel ve etik sorumluluğu eksiksiz biçimde üstlendiklerini, makaleden tamamen sorumlu olduklarını ve yayın etiğine uygunluğunu sağladıklarını onaylamaktadırlar.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	<i>İki Dış Hakem /Çift Taraflı Köleme</i>
Etik Beyan:	* Bu makale, ... Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "..." adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. * Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin /intihal.net vb.
Etik Bildirim:	turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muafır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "....", orally delivered at the Symposium.... * This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled "...", supervised by ... (Master's Thesis/Ph.D. Dissertation, ... University, City/State, Year). * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin /intihal.net etc.
Complaints:	turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.